

ARAŞTIRMA

F.Ü.Sağ.Bil.Vet.Derg.
2022; 36 (1): 10 - 15
http://www.fusabil.org

Fırat Üniversitesi Öğrencilerinin Hayvanlara Yönelik Empati Kapasitelerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma *

Abdullah ÖZEN ^{1, a}
Çağrı ÇOBAN ^{2, b}
Yusuf Sefa DEDEOĞLU ^{3, c}
Tuncay VURAL ^{4, d}

¹ Fırat Üniversitesi,
Veteriner Fakültesi,
Veteriner Hekimliği Tarihi ve
Deontoloji Anabilim Dalı,
Elazığ, TÜRKİYE

² Tarım ve Orman Bakanlığı
Bingöl Adaklı İlçe Tarım ve
Orman Müdürlüğü,
Bingöl, TÜRKİYE

³ Vethouse Pet Sağlık
Merkezi,
İstanbul, TÜRKİYE

⁴ Tarım ve Orman Bakanlığı
Su Ürünleri Araştırma
Enstitüsü Müdürlüğü,
Isparta, TÜRKİYE

^a ORCID: 0000-0002-9307-2841

^b ORCID: 0000-0002-8955-2121

^c ORCID: 0000-0001-8215-7076

^d ORCID: 0000-0002-3366-4482

Geliş Tarihi : 07.07.2021

Kabul Tarihi : 25.11.2021

Yazışma Adresi Correspondence

Abdullah ÖZEN
Fırat Üniversitesi,
Veteriner Fakültesi,
Veteriner Hekimliği Tarihi ve
Deontoloji Anabilim Dalı,
Elazığ – TÜRKİYE

aozen1@firat.edu.tr

Empati eğiliminin insanların ahlakî davranışları üzerinde önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir. İnsanlara yönelik empatik tepkilerin aynı zamanda hayvanlara ve dolayısıyla diğer canlılara yönelik empatiyi de geliştirdiği, bu nedenle de yüksek düzeyde empati becerisine sahip insanların hayvanlarla da empati kurdukları düşünülmektedir. Bu çalışmada, hayvana yönelik empati eğilimi ile insana yönelik empati eğilimi arasında ilişki olup olmadığının ve empati kurma kapasitesini etkileyen faktörlerin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla Fırat Üniversitesinde okuyan 388 öğrenciye gönüllülük esasına göre anket uygulanarak veri toplanmıştır. Verilerin analizi sonucunda, hayvana yönelik empati eğilimi ile insana yönelik empati eğilimi arasında orta düzeyde pozitif yönde (Kendall's tau=0.288, P<0.001) bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Kadınlar (P<0.001), büyük yerleşim merkezlerinde yetişenler (P<0.05), hayvan arkadaşlığı deneyimi olanlar (çocuklukta P<0.001; hâlihazırda P<0.01) hayvana yönelik empati eğilimi konusunda, diğer katılımcılara kıyasla daha pozitif tutum sergilemişlerdir. Benzer şekilde, ebeveynlerin hayvanları seviyor olması katılımcılarda pozitif yönde empatik tepkilerin gelişmesine neden olurken (P<0.001); ebeveynlerin hayvan derogasyonu yapması katılımcılarda negatif yönde empatik tepkilerin gelişmesi sonucunu doğurmuştur (P<0.01).

Anahtar Kelimeler: Empati, hayvan, hayvan derogasyonu, insan-hayvan ilişkisi

A Study on the Factors Affecting Fırat University Students' Animal-oriented-empathy capacity

It is accepted that empathy plays a key role in people's moral development. It has been proposed that empathy directed at humans will transfer to animals and other living beings So, it is believed that highly empathic individuals for humans are also highly emphatic for animals. The aim of this study was to evaluate and assess if there is a link between animal oriented empathy and human oriented empathy, and to investigate variables which may affect the human's empathic attitudes towards animals. For this purpose, 388 volunteer students from Fırat University were surveyed. It was observed that there was a modest correlation (Kendall's tau=0.288, P<0.001) between attitudes on animal-oriented-empathy and human-oriented-empathy. There were significant differences between participants' attitudes in terms of gender, urban/rural origin, childhood or current ownership of pet. Women (P<0.001), participants who come from urban areas (P<0.05), participants who have pet (in childhood P<0.001; current P<0.01) show more empathic attitude than others. Likewise, participants whose parents love animals (P<0.001) and not derogate animals (P<0.01) show more positive attitudes towards animal-oriented-empathy.

Key Words: Animal, derogation of animal, empathy, human-animal bond

Giriş

Empati terimi ile ilgili üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanım olmamakla beraber, genel hatlarıyla, bir insanın karşısındakinin duygu ve düşüncelerini anlama çabasından ibaret olduğu ifade edilmektedir (1, 2). Bu kavram, sağlıklı ve etkili iletişimin olmazsa olmazları arasındadır. İlk kez 20'nci yüzyılın başlarında literatüre geçmiş olan bu kavramla ilgili olarak yürütülen araştırmalar artarak devam etmektedir. Bu araştırmalar neticesinde büyük bir bilgi birikimi oluşturulmuş olmasına rağmen, hâlâ üzerinde uzlaşmayan ve yeterince aydınlatılmamış noktalar vardır (3). Bu noktalardan bir tanesi de insanlara yönelik empati (İYE) ile hayvanlara yönelik empati (HYE) arasında bir ilişki olduğu varsayımdır (4).

Empati eğiliminin insanların ahlakî davranışları üzerinde önemli bir rol oynadığı (5) ve insanlardaki yardım etme eğilimini geliştiren faktörlerin başında geldiği kabul edilmektedir (6). İnsanlarda empatinin gelişmesi için uygulanan bir yöntemin, aynı zamanda hayvanlara ve dolayısıyla diğer canlılara yönelik empatiyi de geliştirdiği; yani insanlara yönelik empati eğiliminin hayvanlara yönlendirilebildiği ileri sürülmüştür (7). Bu yüzdendir ki yüksek düzeyde empati becerisine sahip insanların hayvanlarla da empati kurdukları düşünülmektedir (4). Yine diğer bazı çalışmalarda (4, 8), insanlara yönelik şefkat ve empati duygularıyla, hayvanlara yönelik şefkat ve empati duyguları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca, hayvanlara yönelik şefkat ve empati duygularının artmasının çocuklara yönelik prososyal davranışların artmasını etkileyebileceği yani daha genel bir ifadeyle, hayvana yönelik empatinin insana yönelik

* V. Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu, 25-26 Mayıs 2016, Bursa / TÜRKİYE.

empatiyi de içine alacak şekilde genişleyebileceği iddia edilmektedir (7, 9, 10). Bir diğer çalışmada (4) ise insana yönelik empatik tepkilerimiz ile hayvanlara yönelik empatik tepkilerimizin aynı mekanizma ile yönlendirildiği/şekillendirildiği ihtimalinden söz edilmektedir.

Gerek İYE'nin gerekse HYE'nin gelişmesinde etkili faktörler vardır. Cinsiyet, pet sahibi olmak, kır ya da kent kökenli olmak ve ebeveyn etkisi bunlardan bazılarıdır. Cinsiyet, demografik değişkenler içerisinde, hayvanlara yönelik tutumu etkileyen faktörlerin başında yer alır (11). Cinsiyet farklılıklarının hayvanlara yönelik tutum üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların sonuçlarına göre, kadınlar erkeklerle kıyasla, hayvanlara yönelik olarak daha empatik bir tutum sergilemektedirler (1, 4, 12-14).

Çocukların empatik tepkilerinin şekillenmesinde etkili faktörlerden biri de ebeveynlerin tutum ve davranışlarıdır. Sıcak, duyarlı, şefkatli, anlayışlı, özenli ve pozitif yönlü ebeveyn ilişkisinin çocuk üzerinde pozitif etki gösterdiği ileri sürülmektedir. Diğer taraftan empati eğilimi göstermeyen ebeveynlerin çocuklarında benlik bilincinin olumsuz etkilendiği ve diğer başka psikopatolojilerin ortaya çıktığı belirtilmektedir (15). Hayvanların ve hayvan isimlerinin, diğer insanları aşağılamak amacıyla kullanılması anlamına gelen derogasyon (16) eğiliminin de çocuğun hayvanlar dünyasına bakış açısına etkisi olduğu düşünülmektedir.

Pet sahipliğinin, hayvanlara yönelik pozitif yönlü ve şefkatli bir tutumun şekillenmesinde, empatik tepkilerin ve prososyal davranışların gelişiminde etkili olduğu birçok çalışmada (4, 12, 14, 17-19) ortaya konmuştur. Paul ve Serpell (20) çocukluk döneminde pet sahibi olan insanların, petlere yönelik olarak daha pozitif tutum sergilediklerini; diğer hayvan gruplarının ve insanların refahı konusunda da daha duyarlı olduklarını belirtmektedirler. Pet sahibi olmak çocuklara, sadece petleri değil, aynı zamanda diğer canlıları da önemsemeyi ve korumayı öğretmektedir (19, 21). Yani hayvan refahı konusunda duyarlı olmak ve bu konuda insancıl bir tutumun gelişimi, çocukluk döneminde hayvan arkadaşlığı yapmış olmakla büyük ölçüde bağlantılıdır (4, 20). Paul (4) çocuklukta ya da hâlihazırda evcil hayvan sahibi olmanın gerek HYE'nin gerekse İYE'nin gelişiminde etkili olduğunu bildirmektedir.

İYE tepkilerini etkileyen faktörlerden bir diğeri de katılımcının kır ya da kent kökenli oluşudur. Son dönemlerde yapılan bazı çalışmalarda kentleşmenin hayvanlara yönelik ilginin artmasında etkili bir faktör olduğu bildirilmektedir (12-14, 22).

Bu çalışmanın amacı, İYE ile HYE düzeyleri arasında bir bağlantı olduğu yönündeki hipotezi test etmek; ayrıca HYE düzeyine etkili olabilecek faktörleri araştırmaktır.

Gereç ve Yöntem

Bu çalışma Fırat Üniversitesi öğrencilerine uygulanmıştır. Örneklem belirlenmesinde Krejcie ve

Morgan (23) tarafından önerilen örnek sayısı esas alınmıştır. Bu teknikten yola çıkılarak; 2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı itibarıyla (24) toplam öğrenci sayısı 43919 olan Fırat Üniversitesinden 388 kişilik bir örneklem grubu oluşturulması hedeflenmiştir.

Çalışmada uygulanmak üzere HYE ve İYE düzeylerinin belirlenmesi için bir anket geliştirilmiştir. Anket formu üç bölümden oluşmuştur. Birinci Bölüm'de demografik değişkenler (*cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik durum, fakülte/bölüm, kır ya da kent kökenli oluş, pet sahipliği*) ile empati düzeyleri üzerinde etkili olabilecek değişkenler (*ebeveynlerin pet sevip sevmedikleri, ebeveynlerin derogasyon eğilimi*) yer almıştır. İkinci Bölüm'de katılımcıların İYE düzeylerinin ölçmek için Toronto Empati Ölçeği'nin (TEÖ) Türkçesi (25) kullanılmıştır. Üçüncü Bölüm'de ise katılımcıların hayvanlara yönelik empati eğilimlerinin ölçülebilmesi için Paul (4) tarafından geliştirilen Hayvan Empati Ölçeği'nden (HEÖ) yararlanılmıştır. Bu ölçek yazarlar tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Taslak anket formu, Fırat Üniversitesi öğrencilerinden 10 gönüllü üzerinde pilot uygulama yapıldıktan sonra son haline kavuşturulmuştur.

Anketler, 2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılında öğrencilerin yoğun olarak buldukları (kafeterya, yurt, dinlenme alanları) yerlerde gönüllülük esasına göre rastgele uygulanmıştır.

İstatistiksel analizlerde SPSS Version 24.0 for Windows kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler için frekans testi yapılmıştır. İkinci ve Üçüncü Bölüm'de yer alan ölçeklerin skorlandırılmasında; her bir katılımcı için, biri İYE, diğeri HYE skoru olmak üzere iki skor elde edilmiştir. Ölçeklerdeki yargılar 5'li Likert Ölçeğine göre düzenlenmiştir (*Tamamen kabul, Kısmen kabul, Emin değilim, Kısmen ret, Tamamen ret*). Olumlu yargılarda "*Tamamen kabul*" 5 puan, "*Tamamen Ret*" 1 puan olacak şekilde skorlandırma yapılmıştır. Olumsuz yargılarda ise bunun tam tersi bir skorlama yapılmıştır. Bir ölçekteki yargılardan alınan puanların toplamı katılımcının o ölçeğe ilişkin tutumunun düzeyini göstermektedir. Puanın yüksek oluşu empati tutumunun daha pozitif olduğuna işaret olarak kabul edilmiştir (26).

Çalışma verileri normal dağılım göstermediği için istatistiksel karşılaştırmalarda nonparametrik testler kullanılmıştır. Katılımcıların İYE ve HYE'den almış oldukları skorların, ikişer alt grubu olan (*cinsiyet ve pet sahipliği*) değişkenler ile karşılaştırılmasında Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. İki'den fazla alt grubu olan değişkenlerle (*yaş, sosyo-ekonomik durum, kent ya da kır kökenli oluşu*) karşılaştırmalarda ise *Kruskal-Wallis testi* kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $P < 0.05$ olarak kabul edilmiştir (27).

Gerek İYE ile HYE arasındaki ilişkinin yönüne, gerekse bu ölçeklerden (TEÖ ve HEÖ) elde edilen skorlarla diğer kategorik veriler (*Ebeveynlerin hayvanlara sevip sevmedikleri; ebeveynlerin hayvan derogasyonu eğilimi; yani hayvanları aşağılama amacıyla kullanıp kullanmadıkları*-) arasındaki ilişkiye bakmak için *Kendall's Correlation* kullanılmıştır (27).

Bulgular

Araştırmaya toplam 388 öğrenci katılmıştır. Bunların üçte ikisi kadınlardan oluşmuştur (%66.5). Köken açısından katılımcılar arasında en büyük grubu “şehir” kökenliler (%43.3) alırken, “kasaba” kökenli olduğunu bildirenler en küçük grubu oluşturmuştur (%3.1) (Tablo 1).

Katılımcılar arasında çocukluk döneminde pet sahibi olanların oranı %52.1 iken, hâlihazırda pet sahibi olanların oranının %18.4 olduğu gözlenmiştir. “Ebeveynleriniz hayvanları sever mi?” şeklindeki soruya “çok sever” ya da “sever” şeklinde yanıt verenlerin toplam oranı %78 iken, “nefret eder” diye yanıt verenlerin oranı %1 olmuştur. “Ebeveynleriniz, hayvan isimlerini diğer insanları aşışılacak amacıyla kullanıyorlar mı?” şeklindeki soruya “her zaman” ve

“çoğunlukla” şeklinde yanıt verenlerin toplam oranı %16.3; “bazen” ve “nadiren” diyenlerin toplam oranı %67.7; “hiç kullanmıyorlar” diyenlerin oranı ise %16 olarak bulunmuştur (Tablo 1).

Yaş, sosyo-ekonomik durum ve fakülte/bölüm değişkenleri yönünden yapılan karşılaştırmalarda, katılımcıların tutumları arasında farklılık gözlenmedi (Tablo 1).

Empati kapasitesi üzerine etkili faktörler ve korelasyon: Cinsiyet değişkeni açısından katılımcıların empatik tepkileri karşılaştırıldığında, anlamlı düzeyde fark olduğu gözlemlendi. Gerek HYE (P<0.001) konusunda, gerekse İYE (P<0.001) konusunda, kadınlardan elde edilen skorlar erkeklerden elde edilenlerden anlamlı düzeyde yüksek bulundu (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların demografik karakteristikleri, demografik gruplara göre İYE ve HYE skorları ve anlamlılık düzeyleri

Değişkenler	Alt kategorileri	N	%	TEÖ skoru	Anlamlılık	HEÖ skoru	Anlamlılık
Cinsiyet	Kadın	258	66.5	217.40	<.001***	207.62	<.001***
	Erkek	130	33.5	149.05		162.61	
Kır ya da kent köken	Köy	37	9.5	194.81	.655	147.15	.029**
	Kasaba	12	3.1	162.63		179.45	
	İlçe	79	20.4	206.70		192.22	
	Şehir	168	43.3	188.86		190.24	
	Büyük şehir	92	23.7	198.36		216.88	
Çocuklukta peti var mı?	Evet	202	52.1	193.57	.865	217.20	<.001***
	Hayır	186	47.9	195.51		165.65	
Şu anda peti var mı?	Evet	71	18.4	205.16	.329	227.76	.002**
	Hayır	315	81.6	190.87		183.37	
Ebeveynlerin derogasyon eğilimi	Her zaman	18	4.7	160.92	.002**	152.03	.005**
	Çoğunlukla	45	11.6	173.11		176.16	
	Bazen	135	34.9	180.68		172.86	
	Nadiren	127	32.8	195.79		207.59	
	Hiç	62	16.0	244.10		223.84	
Ebeveynlerin hayvan sevgisi	Nefret eder	4	1.0	194.88	.017*	156.00	<.001***
	Sevmez	14	3.6	135.11		117.00	
	Az sever	67	17.4	169.81		145.71	
	Sever	218	56.5	193.88		192.80	
	Çok sever	83	21.5	221.42		239.88	
Bölüm	Fen Bil.	17	4.4	173.47	.054	178.88	.520
	Sosyal Bil.	78	20.2	223.48		197.70	
	Eğitim Bil.	55	14.2	205.27		180.77	
	Sağlık Bil.	155	40.2	176.79		201.41	
	Müh. Bil.	71	18.4	196.39		180.07	
	Diğer	10	2.6	167.50		152.65	
Yaş	≤ 20	178	47.8	195.16	.840	186.12	.492
	21	68	18.2	177.04		174.26	
	22	51	13.7	179.14		198.08	
	23	33	8.8	171.58		163.18	
	24	18	4.8	182.67		175.86	
	25	12	3.2	193.08		201.83	
	≥26	13	3.5	197.73		228.27	
Sosyo-ekonomik durumunuz	Çok iyi	10	2.6	160.45	.390	170.35	.639
	İyi	11	2.8	140.50		172.32	
	Orta	211	54.7	199.41		187.21	
	Kötü	143	37.1	192.14		198.09	
	Çok kötü	11	2.8	180.86		225.00	

TEÖ: Toronto Empati Ölçeği; HEÖ: Hayvan Empati Ölçeği; *, Fark <.05 düzeyinde anlamlıdır; **, Fark <.01 düzeyinde anlamlıdır; ***, Fark <.001 düzeyinde anlamlıdır

Katılımcıların kır ya da kent kökenli oluşları, İYE konusundaki katılımcı tutumlarında bir farklılığa neden olmazken ($P>0.05$), HYE konusunda sergilenen tutumlarda farklılığa neden oldu. Büyük şehir, şehir ve ilçe kökenli olduğunu bildiren katılımcıların HYE skorları, kasaba ve köy kökenli olduklarını bildirenlere kıyasla daha yüksek bulundu ($P=0.029$) (Tablo 1).

Çocuklukta ($P<0.001$) veya hâlihazırda ($P<0.01$) pet sahibi olan katılımcıların HYE düzeylerini gösteren skorlar pet sahibi olmayanlara kıyasla daha yüksek bulundu. Pet sahipliği değişkeni, İYE düzeyleri üzerinde bir farklılık oluşturmadı (Tablo 1).

Anne-babası hayvanları seven katılımcılardan, hem İYE konusunda ($P=0.017$) hem de HYE konusunda ($P<0.001$), ebeveynleri hayvanları sevmeyen katılımcılara kıyasla daha yüksek skorlar elde edildi (Tablo 1). Ebeveynlerin hayvan sevgisi düzeyleri ile İYE tutumu (Kendall's tau=0.13, $P<0.001$, $n=386$) arasında pozitif yönde orta düzeyde bir korelasyon varken HYE tutumu (Kendall's tau=0.23, $P<0.001$, $n=382$) arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir korelasyon olduğu gözlemlendi (Tablo 2).

Ebeveynlerin derogasyon eğiliminin, katılımcıların hem İYE düzeylerinde ($P=0.002$), hem de HYE düzeylerinde ($P=0.005$) anlamlı düzeyde farklılık yarattığı belirlendi (Tablo 1). Derogasyon eğilimi ile empati kapasitesi arasında negatif yönde düşük düzeyde bir korelasyon olduğu gözlemlendi. Yani ebeveynlerin derogasyon eğilimi arttıkça, hem İYE (Kendall's tau=0.15, $P<0.001$, $n=387$) hem de HYE düzeyleri (Kendall's tau=0.14, $P<0.001$, $n=383$) azaldı (Tablo 2).

HYE ve İYE düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında ise, bu iki tutum arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlendi (Kendall's tau=0.29, $P<0.001$, $n=384$) (Tablo 2).

Tablo 2. HYE ve İYE konusunda korelasyon analiz sonuçları

	İYE		HYE	
	Korelasyon katsayısı	P	Korelasyon katsayısı	P
İYE	1	-	0.288**	<.001
HYE	0.288**	<.001	1	-
Ebeveynlerin hayvan sevgisi	0.132**	<.001	0.231**	<.001
Ebeveynlerin derogasyon*** eğilimi	-0.149**	<.001	-0.142**	<.001

*. Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (iki yönlü)

** .Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır (iki yönlü)

***. Derogasyon: Hayvanların ve hayvan isimlerinin, diğer insanları aşağılamak amacıyla kullanılması

Tartışma

Bu araştırmanın öncelikli amacı, insan-odaklı empati ile hayvan odaklı empati arasında bir ilişki olduğu yönündeki hipotezin test edilmesidir. Konunun tarihsel olarak ele alındığı çalışmalarda (28, 29) bu ilişkinin çok

güçlü olduğu ifade edilmiş olsa da, aynı hipotezi test eden Paul (4) orta düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışma sonuçları da Paul (4)'ün sonuçlarına paralel olarak orta düzeyde bir ilişkiye işaret etmiştir.

İnsanların, hayvanlara ilişkin tutumlarında farklılıklar yaratan değişkenlerin en önemlilerinden birisi cinsiyet değişkenidir. Bu çalışmada da, cinsiyetin katılımcıların tutumlarında farklılık yarattığı gözlemlenmiştir. Kadın katılımcılar hem İYE hem de HYE konusunda erkeklere kıyasla daha empatik tutum sergilemişlerdir. Bu sonuçlar, cinsiyet ile empatik tutum arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmaların (1) sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Ancak yine de, bu çalışmaya özgü olarak, katılımcılar içerisinde kadın oranının fazlalığının, sonuçlarda kadınlar lehine bias oluşturduğu olasılığının gözden uzak tutulmaması gerektiği belirtilmelidir.

Katılımcılardan daha büyük yerleşim yerlerinden (büyük şehir, şehir ve ilçe) geldiklerini beyan edenler, HYE konusunda, kasaba veya köyden geldiklerini beyan edenlere kıyasla daha empatik bir tutum sergilemişlerdir. Bu durum, kentleşmenin hayvanlara yönelik ilginin artmasında etkili bir faktör olduğunu ileri süren bir grup çalışmanın (12-14, 22) sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Hayvan arkadaşlığı, insan-hayvan ilişkisini anlama çabalarında anahtar rol oynayan bir değişkendir. Hayvanlar ile temas kurmuş olanların, temas olmayanlara kıyasla daha farklı tutum sergilemiş oldukları, daha insanca ve saygılı bir tutum takındıkları daha önceden yapılmış çalışmalarla (2, 17-20, 22, 30) ortaya konmuştur. Bu çalışma katılımcılarından geçmişte ya da hâlihazırda hayvan sahibi olanlar, diğer katılımcılara kıyasla HYE konusunda daha duyarlı tutum sergileyerek literatüre paralel sonuçlar ortaya konmasına neden olmuştur. Öte yandan bu değişkenler yönünden, katılımcıların İYE konusundaki tutumlarında farklılık gözlemlenmemiştir. HYE ve İYE konusunda ulaşılan bu sonuçlar, aynı hipotezlerin test edildiği bir başka çalışmanın (4) sonuçlarıyla tam bir uyum içerisindedir. Ancak bu verilerin kafa karıştırıcı olduğu söylenebilir. Çünkü bu veriler, hayvanlara karşı empatik olan kişilerin insanlara da empatik olacakları yönündeki yaygın kamuoyu görüşüyle (31) uyumsuzluk göstermektedir. Diğer yandan, korelasyon analizi sonuçlarının İYE ve HYE arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu gösterdiği hesaba katıldığında ve bu veriler tek bir havuz içerisinde değerlendirildiğinde, çalışma sonuçlarının hayvanlara karşı empatik olan kişilerin insanlara da empatik olacakları yönündeki görüşü (31) kısmi olarak desteklediği sonucuna varılabilir. Dolayısıyla, hayvanlara ve insanlara yönelik empatik tutumlarının birbirinden bağımsız şekillenebileceği ve farklı yönlerde davranışların sergilenmesine neden olabileceği sonucuna varılabilir.

Daha önceden yürütülmüş bazı çalışmalarda (30, 32) çocuğun yetişmiş olduğu ortamın; ebeveynlerin tutum ve davranışlarının çocuğun çevresel bakış açısını değiştireceği ya da şekillendireceği; ebeveynlerin karakteristiğinin ve uygulamalarının çocuğun empatik

tepkileri ile dolaylı yoldan ilgili olduğu (5) ve çocukla kurulan sözlü iletişimin rol alma performansını etkilediği (33) ifade edilmiştir. Bu çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmış; ebeveynleri, hayvanları seven katılımcıların gerek İYE gerekse HYE konusunda, ebeveynleri hayvanları sevmeyen gruba kıyasla daha empatik tutum sergiledikleri gözlenmiştir. Benzer şekilde ebeveynlerin hayvan derogasyonu eğilimi de çocukların empatik tepkileri üzerinde etkili olmuştur. Ebeveynlerin hayvan derogasyon eğilimi arttıkça, hem insana yönelik hem de hayvana yönelik empati eğilimi azalmıştır. Yani, hayvan derogasyonu yapmayan ailelerin çocukları, yapanlara göre daha empatik tutum sergilemiştir. Tüm bu verileri birlikte değerlendirilecek olursa, ebeveynlerin hayvanlara ilişkin tutum ve davranışlarının, çocuğun hayvanlara yönelik empatik tepkilerinin şekillendirilmesinde belirleyici olduğu; hatta bu tepkilerin, Thompson ve Gullone (7) tarafından ileri sürüldüğü gibi, insana yönelik

empatik tepkileri de içine alacak şekilde genişleyerek geliştiği sonucuna varılabilir.

Katılımcıların, sosyo-ekonomik durumları, yaşları ve bölümleri ne İYE ne de HYE tutumları üzerinde fark yaratmıştır. Özellikle fakülte/bölüm değişkenlerinden Sağlık Bilimleri alanı içerisinde yer alan veteriner fakültesi öğrencileri olmasına rağmen, katılımcıların tutumlarında özellikle HYE konusunda bir fark oluşmamış olması yeni planlanacak çalışmalar için dikkat çekicidir.

Sonuç olarak, hayvanlara empatik yaklaşan katılımcıların insanlara kısmî olarak empatik yaklaştıkları; cinsiyetin, yetiştirme ortamının, hayvan arkadaşlığı konusunda deneyim sahibi olmanın ve ebeveynlerin hayvanlara ilişkin tutum ve davranışlarının hayvanlara yönelik empatik tepkilerin gelişmesinde belirleyici olduğu ileri sürülebilir.

Kaynaklar

- Eisenberg N, Lennon R. Sex differences in empathy and related capacities. *Psychological Bulletin* 1983; 94: 100-131.
- Levenson RW, Ruef AM. Empathy: A physiological substrate. *Journal of Personality and Social Psychology* 1992; 63: 234-246.
- Wispé L. History of the concept of empathy. In: Eisenberg N, Strayer J. (Editors). *Empathy and Its Development*. New York; Cambridge University Press 1987: 18-37.
- Paul ES. Empathy with animals and with humans: Are they linked? *Anthrozoös* 2000; 13: 194-202.
- Eisenberg N, Fabes RA, Schaller M, et al. The relations of parental characteristics and practices to children's vicarious emotional responding. *Child Development* 1991; 62: 1393-1408.
- Mehrabian A, Epstein NA. Measure of emotional empathy. *Journal of Personality* 1972; 40: 525-543.
- Thompson KL, Gullone E. Promotion of empathy and prosocial behaviour in children through humane education. *Australian Psychologist* 2003; 38: 175-182.
- Angantyr M, Eklund J, Hansen EM. A comparison of empathy for humans and empathy for animals. *Anthrozoös* 2011; 24: 369-377.
- Ascione FR. Enhancing children's attitudes about the humane treatment of animals: Generalization to human-directed empathy. *Anthrozoös* 1992; 5: 176-191
- Ascione FR, Weber CV. Children's attitudes about the humane treatment of animals and empathy: One-year follow up of a school-based intervention. *Anthrozoös* 1996; 9: 188-195.
- Kellert SR, Berry JK. Attitudes, knowledge, and behaviors toward wildlife as affected by gender. *Wildlife Society Bulletin* (1973-2006) 1987; 15: 363-371.
- Ozen A, Ozturk R, Yasar A, ve ark. An attitude of veterinary practitioners towards animal rights in Turkey. *Vet Med Czech* 2004; 49: 298-304.
- Pifer R, Shimizu K, Pifer L. Public attitudes toward animal research: Some international comparisons. *Society&Animals* 1994; 2: 95-113.
- Yerlikaya H, Ozen A, Yasar A, ve ark. A survey of attitudes of Turkish veterinary students and educators about animal use in research. *Veterinárni Medicína* 2004; 49: 413-420.
- Simonič B. Empathic parenting and child development. *The Person and the Challenges. The Journal of Theology, Education, Canon Law and Social Studies Inspired by Pope John Paul II* 2015; 5: 109-121.
- Elzanowski A. Derogation of animals. In: Beckoff M, Goodall J. (Editors). *Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare*. Westport, Connecticut: Greenwood Press 1998: 129-130.
- Daly B, Morton LL. An investigation of human-animal interactions and empathy as related to pet preference, ownership, attachment, and attitudes in children. *Anthrozoös* 2006; 19: 113-127.
- Knight S, Vrij A, Cherryman J, et al. Attitudes towards animal use and belief in animal mind. *Anthrozoös* 2004; 17: 43-62.
- Williams J, Lawrence A, Muldoon J. Children and their pets: Exploring the relationships between ownership, attitudes, attachment and empathy. *Education and Health* 2010; 28: 12-15.
- Paul ES, Serpell JA. Childhood pet keeping and humane attitudes in young adulthood. *Animal Welfare* 1993; 2: 321-337.
- Melson GF. *Why the Wild Things Are: Animals in the Lives of Children*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001.
- Özen A, Özen R, Yaşar A, ve ark. Attitudes of Turkish veterinary students and educators towards the moral status of animals and species rating. *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 2009; 15: 111-118.
- Krejcie RV, Morgan DW. Determining sample size for research activities. *Educational and psychological measurement* 1970; 30: 607-610.
- Anonim. "Aktif öğrenci sayısı". <http://www.firat.edu.tr/tr/01.09.2015>.
- Totan T, Dogan T, Sapmaz F. The Toronto empathy questionnaire: Evaluation of psychometric properties

- among Turkish university students. *Eurasian Journal of Educational Research* 2012; 46: 179-198.
26. Tavşancıl E. Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara: Nobel Yayınları, 2002.
 27. Özdamar, K. Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi. 4. Baskı, Eskişehir: Kaan Kitabevi, 2002.
 28. Thomas, K. Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500–1800. London: Allen Lane, 1983.
 29. Serpell JA, Paul ES. Pets and the development of positive attitudes to animals. In: Manning A, Serpell JA. (Editors). *Animals and Human Society: Changing Perspectives*. London: Routledge, 1994: 127-144.
 30. Taylor ZE, Eisenberg N, Spinrad TL, et al. The relations of ego-resiliency and emotion socialization to the development of empathy and prosocial behavior across early childhood. *Emotion* 2013; 13: 822-831.
 31. Rossbach KA, Wilson JP. Does a dog's presence make a person more likeable? Two studies. *Anthrozoös* 1992; 5: 40-51.
 32. Young A, Khalil KA, Wharton J. Empathy for animals: A review of the existing literature. *Curator: The Museum Journal* 2018; 61: 327-343.
 33. Peterson C, Skevington S. The relation between young children's cognitive role-taking and mothers' preference for a conflict-inducing childrearing method. *The Journal of Genetic Psychology* 1988; 149: 163-174.